

gantium, adeoque largiori & longe maiori quantitate ibi applicanda. *Quæ vero externe potenter vires exerunt, non nisi refracte & parcissime interius propinanda, exemplo cantharidum, & similia.*

(3.) *Quæ vero resolui apta magis sunt, vel etiam diuersum respectum agendi obtinent, alia interne & externe potenter vires exprimunt.* Sic mercurialia utroque modo cum fructu adhibentur. Sic spiritus vini, sed diuerso fine, interius hauritur, & extus applicatur; par ratio est vini ipsius, aloes & aliorum.

Merito ergo medicus, tanquam naturæ minister, eiusque arcanorum promus condus, de actione & cognitione harum facultatum debet esse sollicitus, ne, quod aiunt, medicamenta fiant gladius in manu furiosi, vel saltem, ne empirice procedatur, solo effectu citra rationem obseruato.

LIBRI I. SECT. I. CAPVT II.

De

Principiis agendi.

Duo hæc summa quasi capita sunt obseruanda, tanquam fundamenta omnis doctrinæ huius, de materiæ medicæ seu medicamentorum facultatibus; 1. *principia agendi*, vnde fluat & producat vis ista, in quibus resideat, cui adscribenda sit, quare ita agat, calefaciat v.g. humectet, refrigeret, siccat; 2. *principia cognoscendi*, an ita agant; Verbo τὸ ὄτι, & τὸ διότι. Licet vero videatur contra principia analytices esse, prius de causis, quam de effectu sciscitari & disquisitionem instituere; distinguendum tamen est inter facultates iam inuentas & inueniendas. In his sine dubio necessarium est, τὸ ὄτι prius indagare, non item in illis. Hoc enim esset actum agere, cum per tot sæcula iam cognitum sit, hæc emollire, hæc purgare hæc somnum ciere. In eo solum & potissimum iam medici munus consistit, vt & nouerit quæ sint, & quare sint, cognita habeat intimius, & scientificè hinc procedat.

Principium igitur agendi hoc constituunt *qualitates*, seu *crasis*,

§
 crasis inde resultans. De his, quid sint & quomodo se habeant, plura dici possent, a Philosophis repetenda; suffecerit nobis hoc loco intelligere tum *modum*, quem exprimunt concursu & miscela sua siue elementa, seu potius principia chimica, tum *effectum* exin resultantem, relatum ad calidum innatum corporis humani.

Vnde clarum esse potest, quare nec *substantia* ipsa proprie loquendo dicatur agere, nec quantitatis vlla sit efficacia, sed vtraque respectu magis modi miscelæ, modi efficiendi & afficiendi considerari debeant.

Diuiduntur hæc qualitates in *manifestas* & *occultas*. Manifestas vocabimus, quarum effectus sensibus inuestigantibus magis occurrunt; occultas, quæ eosdem fugiunt magis, vt solo effectu, citra patentem modum, sint conspicuæ.

Habent hæc fundamentum in ire; innituntur qualitates seu modi hi afficiendi modis, gradibus & proportioni mixtura, vnde huc referenda doctrina de principis rerum, & cum primis chemicis, tanquam scientiæ medicæ magis aptis, seu omnibus potius coniunctim spectatis. Vnde definitio qualitatis illa potius hoc loco valet; qualitas est, per quam substantia est efficax, seu quæ mouet sensus; quam altera, qua per qualitatem intelligitur accidentalis, quæ essentiam rei constitutæ consequitur, aut eidem extrinsecus aduenit.

Calida vel *frigida* dicuntur, quæ calorem innatum, seu sanguinem, partes sulphureas balsamicas, vel intendunt, vel deprimunt, quorum illud de calidis, hoc de frigidis verum est; *Humida* & *sicca*, quæ serum seu lympham alterant, humida augendo defectum, sicca minuendo exuperantiam. Hæc vero sunt principia vitalia, sanguis & serum, quæ in his inueniunt remedia; vt vel ex summi conditoris providentia eminentissime pateat, & hanc ipsam philosophiam esse longe elegantissimam & verissimam, ea solum occasione deturpatam, quod a non intelligentibus citra subiecti intuitum vanis speculationibus intellectus fuerit obrutus.

Actiuus magis est sanguis; Ergo actiuæ dicuntur, quæ sanguinem alterant, calidæ vel frigidæ. Passiuum magis est serum; Ergo

Ergo passiuæ dicuntur, quæ seruum hoc magis respiciunt, quod ex superioribus patet. Relinquunt vero effectum vel explicite & confestim, vel implicite & in recessu quodam. Ex eoque agendi & reagendi vel applicandi proportio emergit.

Qualitates secundas vulgo vocant, quæ ex primis, a calore, & frigore, ex humiditate & siccitate oriuntur; Imo id ad tertias quoque referunt nonnulli. Recte vero *Sennertus* affirmat *l. de cons. & diss. chim. c. ii. p. 145. & p. 170.* neminem e Peripateticis demonstrasse, quomodo secundæ qualitates, sensibiles scilicet, e primis oriuntur. Idque ex eo quoque illustrari potest, quod occultæ dictæ, licet non sine primis illis, ex iis non oriuntur ex confesso. Hinc & *Scaliger. Ex. 297. t. 4. p. 871.* falsum esse, ait, secundas ac tertias qualitates a primis oriri; nihilo enim magis ab illis oriri saporem, quam risum.

Non sunt considerandæ qualitates, vt quædam sola accidentia, nescio vnde deducta, sed velut modi entis, modi materiæ, & effectus mixturæ, adeoque potius in concreto. Abstrahere enim nihil est aliud, iuxta *Logicos*, quam ex iis quæ coniuncta sunt, alterum sine altero considerare; concretum vero notat attributum cum substantia conceptum. Vnde plus est in conceptu concreto, quam in abstracto. Quando igitur calidum dico, intelligo v. g. simul, quod partibus vel salinis rarefactiuis, alcalinis, vel sulphureis balsamicis pollet, & sic porro.

Symbolizant inter se qualitates primæ, secundæ, tertiæ, & ipse occultæ; Denominatio vero fit ab eo, quod, ipso *Galeno* assentiente *l. 1. de temperam. c. 1.* in mixtura præpollet. Referri huc potest definitio temperamentum physici, quod sit qualitas ex mutua actione & passione miscibilium elementorum, seu primarum qualitatum resultans.

Per quæ quid agit, per eadem cognoscitur; cum ergo median-
tibus qualitibus agant simplicia & alia medicamenta, diuerso respectu & indices esse possunt, & effectus. Neque enim textura illa particularum, vis illa & potentia præsens, si corpori applicetur, iners & deses esse potest, sed exerit sese; relata sunt causa & causatum, agens & patiens. Posito itaque, in hoc vel illo exu-
perare

perare qualitatem aliquam actiuam, sine dubio illam sibi relictum exeret in corpore, calefaciet, vel refrigerabit. *Indices* sunt mixturæ, *negatosos*, & particularium, v. g. sulphurearum, salinarum, mercurialium &c. *Effectus* vero edunt in corpore. Hinc indices in primis qualitatibus diximus quod sint caliditas, frigiditas, humiditas, siccitas, explorata vel ipso sensu immediato, vel per qualitates secundas, vel tertias; Effectus vero alteratio, calefacere, refrigerare, humectare vel ficcare.

Adeoque, vt hæc magis clareant, *calidum* e. g. dicitur duplici modo 1. *intuitu qualitatis* eius, quæ exuperat in mixto, seu elementaris, ignea, concipiatur, seu a principiis actiuis, cum primis sulphure expanso, seu a particulis aliis iuxta *Carsesum* deducatur; 2. *intuitu effectus* ad hominem. Vnde eleganter *Gal. l. 3. de temp. c. 6. p. 50.* Potestate calidum, vt ad hominem est, *inquit*, (ex speciebus eorum, quæ ex eo, quod in ipsis præpollet, calida dicuntur) *quicquid, homini applicatum, naturalis eius caloris vel qualitatem auget, vel substantiam.* Et vt hoc addamus, sulphurea balsamica ex medicamentis magis substantiam, salina volatilia magis qualitatem respiciunt.

Notandum vero (1.) quod iam supra monuimus, *fortiri hæc ipsas qualitates non semper effectum vniuocum & sibi similem, sed quandoque æquiuocum seu dissimilem, per accidens.*

(2.) Cum calor noster vnus quidem sit substantia & origine, diuersus tamen ratione operis determinati in his illis membris præstandi, vt in ventriculo chylificet, in corde sanguificet, in aliis alia peragat, adeoque sit temperamentum aliud generale, commune, vniuersale; aliud specificum, quod *ἰδιότροπος* vocant, vbi non tam calidum generatim agit, vt calidum, sed vt sic calidum, determinatum & specificatum quasi: ita etiam effectus medicamentorum duplex est, vt alterent vel absolute & generaliter, vel specificè, seu vt sic.

Qualitates itaque manifestæ primæ, secundæ, tertiæ, & occultæ ab his diuersæ, reuera dictæ nobis videntur a modo efficiendi corpus nostrum, vnde principia agendi & cognoscendi vtique in hoc conspirant, facta hinc sensim confusione & abstractione.

petre

B

Cum

Cum enim sensus & intellectus nos deducant in cognitionem & æstimationem vniuscuiuscunque rei, his quoque explorata medicamenta innotuerunt, per obiecta sensuum communissima. Cumque sensus tactus magis grossus & corporeus sit, ille quoque corporeo suo contactu primum affiendi modum exprimit, a qualitatibus tactilibus primis primo de sumpto iudicio, v. g. obiecti patibilis qualitas est calida, frigida, humida, sicca; affiendendo hoc modo & hoc sensu corpus. Ergo inde collegit intellectus: *Quicquid est calidum, illud corpus calefacit, simile enim auget simile, tale additum tali reddit illud magis tale.* Et sic consequenter: quicquid est frigidum, humidum, siccum, id refrigerat, id humectat, id siccatur corpus.

Quæ enim liquidum aliquod corpus vel vaporem etiam communicant, humectant: quæ humorem vel alium liquorem elidunt, exsiccant, vt inferius pluribus.

Utque hæc de qualitatibus seu viribus actu talibus valent, quarum effectus est manifestior; ita quæ licet non in instanti, paulo post tamen edidere effectum confirmilem, ex hoc iudicata sunt: v. g. vt in tactus sensu maneamus, si applicatum corpori etiam actu non calidum, calorem tamen vel ruborem, vredinem, vel refrigerium induxit, inde conclusum fuit, & hoc esse calidum, hoc esse frigidum, vt non referamus quædam per se, quædam per accidens id præstare.

Adeoque hæc distinctio enata est, inter calefaciens actu, & potentia; & primæ hæc qualitates sunt dictæ & æstimate, an calidum, frigidum, humidum, siccum sit mixtum, vnde & primis qualitatibus agere dicuntur vel hodie, quæ calefaciunt, refrigerant, humectant, vel siccant. Cumque effectus hic ex reliquis quoque resultet, vt in sequentibus dicemus, vt primæ hæc dictæ velut ex secundis ortæ sint, hinc sensim id tribui cœpit omnibus qualitatibus secundis, vt ex primis ortæ putarentur, inuerso rerum ordine.

Taliformi vero indices & effectus etiam in secundis dictis spectandi sunt. Secundus nominabimus per iam exposita, a secundo quasi affiendi modo, facto vltiori per contactum examine,

seu quod consistant in qualitatibus tactilibus secundis dictis a Philosophis; inde enim emergit & sensui patet, an corpus sit raram, densum, crassum, tenue; an asperum, glabrum, laeve, molle; an durum, leue, graue, viscidum. Effectus vero in aliis certus, in aliis saltem probabilis a priori intellectui subnascitur; quæcunque sunt mollia, illa emollire, aspera rubefacere, crassa incrassare, tenuia incidere, rarefacere, &c. vnde qualitatibus secundis agere dicuntur, quæ hoc præstant.

Possunt vero commode huc quoque referri figuræ particularum, quarum aliæ sunt rotundæ, aliæ quadratæ, aliæ cuspidatæ, vnde & effectus diuersus consurgit. Præstat enim singula hæc coniungere, cum ex omnibus & singulis demum aliqua oboriatur scientia, nedum ex vna alteraque hypothese seorsim spectata.

Sic & in *tertiis qualitatibus* offerunt se reliquorum sensuum obiecta, quibus ad examen obuiorum instituendum vitur intellectus, vt *indices* quidem colores, odores, soni, sapores; vnde inductione a priorum examine facta vterius definitos effectus arguit collectiue, hoc, quia calidum, asperum, acre, resolueret, stimulare; alterum, quia humidum, tenue, acre, vrinam mouere; illud, quia temperate calidum, viscidum, balsamicum, dulce, esse sarcoticum, & sic porro. Vnde *tertiis* dicuntur *qualitatibus agere*, quæ *resoluunt, vrinam, sudores mouent* &c.

Et hæc vt in ignotis patefaciendis intellectum manu duxerunt ad iudicium ferendum, vel concludendum de effectu; ita postquam iam inuestigata & pro talibus posita & experta sunt, *inferunt tamen artis tyronibus ad cognitionem & iudicium de agendi principiis, seu de medicamentorum facultatibus.*

His expositis non difficulter erit conceptu, quare qualitarum occultarum nomen in scholas fuerit introductum. Occultum h. l. si genuinam spectemus philosophandi ex rebus rationem, notat *1. non quæ nesciuntur*, quid præstent, sunt enim qualitates occultæ dictæ effectu suo satis notæ, opium v. g. somnum ciere, helleborum purgare; *2. non notat non inuestigabile*, cuius causa reddi omnino non queant, nam & quare somnum ciat opium, helleborus purget, causa reddi potest, quo sensu qualitates

tates occulta sunt ignorantia reuera asylum, quando dico v. g. opium somnum ciere a qualitate occulta, helleborum purgare a qualitate occulta, dico effectum, cuius causam ignorem. Et hoc sensu præstat potius abstinere ab occulti vocabulo.

3. *Non quæ citra vllum qualitatum manifestarum concursum eveniant*, nam & in opio & helleboro & aliis qualitates primæ, secundæ, tertiæ manifesto adsunt & se exerunt.

Sed occulta qualitas notat, vt verbo dicamus, cuius magis effectus, quam index notus est, quæ nec e primis illis, nec secundis, nec tertiis eruitur firmiter, sed vel non omnino, vel saltem obscure, coniecturaliter, incerto.

Et hoc sensu, breuiter vt dicamus, tantum abest, vt occulta qualitates non dentur, vt potius ambabus manibus id largiendum nobis sit.

Exempla harum, late sumptarum, cum primis præbent purgantia & alexipharmaca; imo ipsa quoque venena non pauca. Vt enim in quibusdam purgantibus, vt helleboro albo, euphorbio, granis tilly, manifesta & vrens acrimonia se exerat, exinde tamen non infallibiliter concludere licet: Ergo purgans est medicamentum, e sola hac ratione, nam & piper, & zingiber & arum, aliaque acrimoniam manifestam edunt, & non minus ac illorum quædam sunt sternutatoria vsitata, neque tamen corpus purgant. Quin in quibusdam nulla talis vis & acrimonia visitur quoad sensus, non in foliis senæ, non rhabarbaro, non cum primis in antimoniatibus suis. Vitrum antimonij, crocus metallorum plane ἀπροιῶς est, infusum seu aqua benedicta nullum sui quasi vestigium in faucibus exerit, sed in ventriculum illata summe virtutem illam exerunt. Cum itaque blandiantur potius talismodi seu purgantia, seu venena, & decipiant hinc aliter persuasos effectum inducto alio, quam putaras, inde discit intellectus cauere, vel caute saltem in his procedere, indeque talia iudicat agere qualitate occulta, sibi non obuia, ex qua id colligere prius potuisset. Par ratio est bezoardicorum, & similibum. Vnde facile liquet, qua occasione qualitates occulta in Philosophiam fuerint introductæ, & quantum hinc abeant a genuino significato, qui aliter eas detorserunt, vel sibi finxere potius.

Sic & strictiori significatione id ipsum accipitur postmodum de alterantibus specificis, seu determinatis, cephalicis, uterinis, stomachicis. Hæc ipsa quænam sint, inferius dicitur latius. De iis vero notandum ultimo, quod dicantur agere, *ὄλη τῆ ὁσία* tota substantia, seu non vna vel duabus qualitatibus, vt *Gal.* loquitur *l. i. de simpl. med. Fac. c. 4.* Quo ipso nolentes volentes fieri coguntur aliam quandam texturam, quam crassam elementarem, e principiis chemicis optime deducendam.

LIBRI I. SECT. I. CAPVT III.

De

Principiis cognoscendi, in specie colore.

Dictum est de principis agendi, quod sint qualitates, ipsæ vero hæc quoque principia cognoscendi constituunt, modo concipiendi diuerso. Principia sunt agendi ad intra, respectu texturæ suæ & mixturæ. Principia sunt cognoscendi ad extra, prout sui indicia præbent, quibus inesse colliguntur, vnaque vim energię suæ præ se ferunt, quæ agunt, quicquid agunt.

Hinc principia hæc cognoscendi in vniuersalia & particularia fuere diuisa. VNIVERSALIA sunt duo illa totius medicinæ communissima fulcra, ratio & experientia. Omnis quippe inuentionis demonstrationisque principia sunt, quæ sensui atque intellectui euidentiæ sunt, autore *Gal. l. i. S. M. F. c. 25.* Sensui euidens est experientia, intellectui ratio.

Si vero quaratur, quodnam ex hisce duobus magis concurrat, quodnam prius vel posterius, licebit nobis huc applicare vulgatum illud, nihil esse in intellectu, quod non prius fuerit in sensu, seu quæ sensibus occurrunt, fore notiora & priora esse. Vnde vt de his iudicium format ordinariæ intellectus; ita etiam omne id limitatum est vel superinductum phænomenis illis.

Est itaque experientia obseruatio eorum, quæ obtigere per se,